

UN ASPECTE DE LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA A LA PENÍNSULA IBÈRICA EN ÈPOCA TARDORROMANA: EL COMPORTAMENT ANÒMAL DELS AE2

TERESA MAROT*

Sovint l'Arqueologia utilitza l'element numismàtic amb la finalitat de disposar d'un paràmetre amb prou solidesa per a la datació dels estrats i del material aparegut en ells. No obstant això, l'ús de la moneda com a instrument cronològic condueix a deficiències importants, ja que malgrat posseir un contingut cronològic intrínsec molt més precís que altres materials arqueològics -la data d'emissió-, per les seves pròpies característiques, esdevé un objecte perdurable en el temps. El període d'ús o de circulació d'una moneda s'estableix a partir de dos límits: des de la seva incorporació en els circuits fins al moment en la qual desapareix d'ells, sovint molt allunyat de la seva data d'emissió. Només el coneixement i la valoració d'ambdós límits, a vegades difícils de definir, permet utilitzar l'element numismàtic com un instrument vàlid per obtenir referències cronològiques en l'Arqueologia. La dificultat de conèixer el període d'ús d'una espècie monetària encara s'accentua més a *Hispania* en època tardorromana, quan a final del segle IV l'aprovisionament monetari finalitza quasi dràsticament i ocasiona que les denominacions existents en circulació, moltes d'elles ja excloses del sistema monetari establert, es mantinguin en ús durant un període llarg de temps. Aquesta situació desproveeix la moneda de la seva uti-

*Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC

litat com a paràmetre cronològic i, en conseqüència, per situar el seu comportament en unes coordenades temporals reals, és imprescindible l'anàlisi dels contextos arqueològics dels quals procedeix.

Un dels aspectes monetaris més interessants d'època tardorromana és el que descriu un edicte de l'any 395, recollit en el *Codex Theodosianus*¹, en el qual es disposa la retirada i desmonetització de l'AE2 o *maior pecunia*: la denominació monetària en bronze de més valor que, encunyada entre els anys 381 i 395², significa la darrera injecció monetària important a *Hispania*. Aquesta disposició estatal es veu reforçada amb la immediata suspensió de la fabricació d'AE2 en tots els tallers monetaris, els quals a partir d'ara només mantenen l'emissió del *centenionalis nummus* i de la seva fracció (Depeyrot, 1992, pàg. 91).

- ELS EFECTES DE LA DESMONETITZACIÓ: EL CAS D'*HISPANIA*

El manteniment d'emissions d'una vàlua excessiva en moments inflacionistes ocasiona que l'Estat prengui determinacions per a adaptar el sistema monetari a un nou ordre, retirant aquelles denominacions d'un valor metàl·lic massa elevat. Aquestes decisions estatals, sovint conegudes a través de la documentació escrita, no sempre es materialitzen de forma evident en la circulació monetària. En qualsevol cas, l'ordre estatal de retirar una espècie monetària ocasiona, per part dels usuaris, una reacció d'immobilització i d'atresorament de la denominació en extinció com inductora de riquesa. Generalment, l'eficàcia d'una desmonetització és molt més decisiva i immediata en territoris en els quals el control administratiu és més efectiu, mentre que en àrees on la política monetària és més feble o marginal, els efectes són menors i les iniciatives privades d'atresorament molt més generalitzades. Aquesta diferenciació en l'atenció i en el control

¹ *CTh*, IX, 23, 2: "*Centenionalem tantum nummum in conversatione publica tractari praecipimus maioris pecuniae figuracione submota. Nullus igitur decargyrum nummum alio audeat commutare sciens fisco eandem pecuniam vindicandam, quae in publica potuerit conversatione deprestendi*".

² L'AE2, amb una talla de 1/60 a la lliura, va ser emès a les seques occidentals des del 381 fins al 387, amb el revers tipus *Reparatio Reipub*, mentre que la seva encunyació en els tallers orientals, utilitzant el revers tipus *Gloria Romanorum*, va prosseguir fins a l'any 395 (Depeyrot, 1992, pàg. 79 i 84 i Callu, 1978, pàg. 100-101).

monetari és probablement la que ocasiona que les conseqüències visibles de la desmonetització de l'AE2 siguin desiguals i desconcertants. En tots els territoris imperials, els efectes d'aquesta regulació van ser efectius i d'una gran rapidesa, ja que la *maiorina* és una denominació quasi absent en les troballes monetàries i, en molt pocs casos, motiu d'atresorament³. Contràriament, a la Península Ibèrica s'evidencia, tant una important reacció d'atresorament selectiu d'aquesta espècie, com la seva continuïtat d'ús en els circuits.

L'abundància de dipòsits monetaris caracteritzats per un evident predomini o exclusivitat d'AE2 a la Península Ibèrica ha fet que, tradicionalment, s'hagi analitzat com un fenomen estès i coetani sorgit arran de la decisió de desmonetitzar la *maiorina*. En conseqüència, la cronologia més acceptada per l'ocultament d'aquests dipòsits se situa en els anys immediatament posteriors a l'edicte del 395⁴. El desconeixement o l'exclusió del context arqueològic de moltes d'aquestes ocultacions ha ocasionat que l'únic indicador de datació fos la cronologia d'emissió de les últimes monedes incorporades en el conjunt. Però la utilització de criteris exclusivament numismàtics per a la datació d'aquests dipòsits, que majoritàriament es tanquen amb emissions de l'any 395, no és en cap cas vàlida, perquè és precisament a partir d'aquesta data quan la Península Ibèrica experimenta la fi de l'arribada de nou numerari i, per tant, la continuïtat d'ús de la moneda ja existent en els circuits ocasiona que, des d'aquest moment i durant els segles V i VI, no es disposi d'elements numismàtics coetanis que aportin informació cronològica. Darrerament hi ha una tendència més flexible a l'hora d'establir la datació d'aquests dipòsits, en la qual es consideren altres aspectes que van poder intervenir en aquest fenomen. La interrupció de l'aprovisionament monetari regular a la Península Ibèrica, agreujada per la restricció del trànsit marítim entre Occident i Orient⁵ o el clima d'inseguretat sorgit arran dels conflictes interns i de les invasions dels primers anys

³. Excepte a la Península Ibèrica, aquesta denominació és escassa, tant en les troballes aïllades, com en els tresors de les àrees occidental i oriental, destacant només alguns tresors en la zona de la Renània (Callu, 1980, pàg. 43).

⁴. Aquest fenomen va ser analitzat per J.P. Callu (Callu, 1978). El treball realitzat per J.J. Cepeda, malauradament encara en premsa, aporta noves hipòtesis i evidències per valorar l'atresorament dels AE2 (Cepeda e.p.).

⁵. Regulació datada l'any 408 i recollida a *CTh VII, 16, 1*.

del segle V, han estat motius concloents per situar l'ocultació d'aquests dipòsits monetaris durant els primers decennis d'aquest segle (Cepeda e.p.). Però, tant la presència d'AE2 en contextos arqueològics datats amb posterioritat a l'edicte, com la reconsideració cronològica d'alguns dipòsits monetaris mostren la continuïtat d'ús d'aquesta denominació molt més enllà del moment de la disposició imperial. D'aquesta manera i, a partir d'un estudi arqueològic, s'ha analitzat el comportament temporal de l'AE2, qüestionant, tant els efectes de la seva desmonetització a la Península Ibèrica, com la datació dels dipòsits o dels contextos arqueològics que contenen aquesta denominació.

- CONSIDERACIONS NUMISMÀTIQUES I EVIDÈNCIA ARQUEOLÒGICA

L'anàlisi de la moneda inserida en un context arqueològic és complex, sovint degut a les mateixes deficiències metodològiques. En la majoria d'estudis estrictament numismàtics sobre circulació monetària sovint no s'especifiquen ni les circumstàncies ni la ubicació estratigràfica de les troballes analitzades i, per tant, és impossible associar els materials arqueològics com a conjunts estratigràfics. La dificultat encara s'agreuja més quant es tracta de dipòsits monetaris, molts dels quals procedeixen de troballes clandestines que no han preservat informació sobre la seva descoberta.

La perduració de l'ús del numerari de bronze encunyat al llarg de tot el segle IV condiona la veritable datació, tant de l'ocultació de dipòsits monetaris, com de la formació d'estrats que contenen aquests tipus monetaris; la cronologia no l'ofereix la data d'emissió de la moneda més tardana del conjunt, sinó l'interval de temps que aquesta s'ha pogut mantenir en la circulació. Així doncs, només l'anàlisi de les troballes monetàries -siguin aïllades o en forma de dipòsits- en contextos arqueològics provistos d'una cronologia relativa permet determinar el període d'ús i de circulació de les monedes d'època tardorromana. D'aquesta manera, si bé és cert que en els estudis numismàtics realitzats a la Península Ibèrica s'ha insistit molt en la presència important de l'AE2 en la circulació monetària de l'últim quart del

segle V⁶, només s'han seleccionat aquells conjunts monetaris dels quals és possible reconstruir el seu context arqueològic i que, per tant, aporten dades noves. Per altra part, s'ha considerat imprescindible utilitzar tots els dipòsits monetaris coneguts que, encara que molts d'ells descontextualitzats o fragmentats, mostren l'abast del fenomen que s'analitza⁷.

A) DIPÒSITS MONETARIS (FIG. 1)

La característica fonamental d'aquests dipòsits s'estableix en la seva finalitat de formació, que mostra la intenció selectiva dels propietaris, acaparant les monedes de més pes -AE2 o *maior pecunia*- i rebutjant altres nominals de vàlua inferior. En aquests dipòsits, malgrat la presència d'AE2 tipus *Reparatio Reipub* encunyats en les seques occidentals entre els anys 381 al 387, també s'evidencia una representació important d'AE2 tipus *Gloria Romanorum* que, emesos en els tallers d'Orient, van ser fabricats en abundància sobretot entre els anys 393-395⁸. La irrupció considerable de numerari procedent de la *Pars Orientis*, a més d'evidenciar una ruptura respecte al tradicional subministrament d'origen gal, no es constata en altres territoris occidentals, com Itàlia, la Narbonesa o la Gàl·lia, i s'ha relacionat amb l'arribada d'importacions d'origen marítim, sorgides més per iniciatives privades i comercials que per vies estatals (Callu, 1978, pàg. 103-104). Considerant aquesta hipòtesi, la seva incorporació en els circuits peninsu-

6. Els estudis sobre circulació monetària a la Península Ibèrica destaquen tant l'abundància d'aquest nominal en els jaciments arqueològics, com el seu predomini en dipòsits (Pereira *et alii*, 1974, pàg. 290, Bost *et alii*, 1979, pàg. 180 i Bost *et alii* 1987, pàg. 79-90). En aquest sentit, s'estableix una diferenciació molt acusada respecte altres territoris occidentals, com Itàlia, la Gàl·lia o Bretanya (Callu, 1978 i Cepeda e.p.). A la vegada, en recents estudis sobre material numismàtic procedent d'excavacions peninsulars, existeixen molts exemples on es constata el mateix fenomen, però que malauradament no aporten el context arqueològic de les troballes.

7. Degut a la imprecisió del concepte de tresor, considerat genèricament com un conjunt de monedes reunides deliberadament i que han estat ocultades, abandonades o perdudes accidentalment pel seu propietari, s'ha cregut més adequat utilitzar el terme de "dipòsit monetari" per totes aquelles monedes que han estat recuperades com un grup associat en un mateix estrat arqueològic, però que necessàriament no tenen perquè formar part d'un conjunt tancat o amagat intencionadament.

8. Com indica J.P. Callu, l'aparició conjunta d'ambós tipus en els dipòsits mostra que la seva data d'ocultament ha d'ésser posterior al 395, descartant l'existència d'una probable desmonetització efectuada l'any 387, moment en què les emissions occidentals tipus *Reparatio Reipub* finalitzen (Callu, 1978, pàg. 102).

lars, espontània i indirecte respecte als centres productors, degué ser més discontinua i àmplia en el temps que en el cas d'un aprovisionament de caràcter estatal.

A la uniformitat de composició d'aquests dipòsits, també s'hi afegeix certa coincidència en la seva localització topogràfica, amb una substancial densitat en la zona de la *Baetica*, la *Lusitania* i la costa mediterrània, coincidint alhora amb les troballes aïllades, en les quals s'observa que la circulació de l'AE2 també fou molt més accentuada en aquestes mateixes zones, mentre que a l'àrea interior i septentrional la seva presència és feble o quasi nul·la (Cepeda, 1988, pàg. 147). No obstant això, recents troballes permeten dubtar de la rigidesa d'aquesta diferenciació territorial, ja que s'insinua la possibilitat d'acumulació d'aquesta denominació també en àrees de l'interior⁹.

A banda de la generalització de dipòsits formats majoritàriament d'AE2, també es documenta un altre tipus d'acumulació monetària de característiques ben diferents, en el qual són exclusius els AE3 i AE4, la majoria d'ells d'època constantiniana, encara que un percentatge minoritari pot arribar a cronologies dels darrers anys del segle IV o inicis del V. L'establiment de la data d'ocultament d'aquest tipus de dipòsits, que no mostren cap intenció selectiva, presenta la mateixa dificultat que els anteriors. En conseqüència, i a partir de bases estrictament numismàtiques, han estat datats a final del IV o inicis del V. No obstant, l'absència d'AE2 en aquests dipòsits ha estat utilitzada com un argument per situar la seva ocultació amb posterioritat als efectes de la desmonetització, moment en què la seva retirada eficaç de la circulació va impossibilitar, suposadament, el seu acaparament (Cepeda, e.p.). Per altra banda, i prescindint de la veritable datació d'aquests dipòsits, arqueològicament s'evidencia que, en alguns casos, els dos models d'atresorament van ser coetanis. Així ho mostren els dipòsits recuperats a *Conimbriga* o a *Fiães* que, malgrat pertànyer a un

⁹. Així ho mostren els dipòsits recuperats a la Dehesa del Castillo i al Solar C/ Gavín (fig. 1/19 i 20), a més de les monedes procedents de l'edifici octogonal de Valdetorres del Jarama (fig. 2/A). Sens dubte, noves troballes monetàries definiran amb més correcció l'àrea de circulació d'aquesta denominació.

mateix horitzó cronològic, presenten composicions molt diferents¹⁰. Per tant, la simultaneïtat dels dos tipus d'atresorament desestima la seva divergència cronològica i suggereix que, probablement, es tracta d'intencions coetànies, encara que diferents, d'acumular moneda.

A més, no cal oblidar que la distinció d'aquests dos models d'atresorament no és del tot categòric en alguns dipòsits, en els quals es constata una aparença mixta: malgrat que els AE2 concentren la major part de la vàlua del conjunt, també s'hi associen altres denominacions de valor inferior, moltes d'elles d'una cronologia d'emissió relativament antiga. Els dipòsits en què hi ha un nombre més o menys variable d'exemplars de cronologia anterior, alhora també s'hi confirma la presència de *maiorinae* del govern de Magnenci¹¹. Aquestes emissions també es van veure afectades per una desmonetització dictada l'any 354¹². Tot i l'existència d'aquesta disposició, la seva insistent presència en dipòsits ocultats amb seguretat en el segle V, prova la continuïtat d'ús més enllà de la seva retirada del curs legal. Malgrat que l'edicte es publica en un moment molt proper a la seva encunyació, la relativa bona conservació d'exemplars documentats en aquests dipòsits suggereix que la seva perduració en la circulació no degué ser contínua en el temps, i potser es tracta d'una reincorporació allunyada de la desmonetització, però propera a la formació d'aquests dipòsits.

L'anàlisi dels dipòsits formats per AE2 permet distingir dues agrupacions més o menys definides. De primer, aquells que contenen un nombre variable però relativament elevat d'exemplars, que reuneixen des del voltant d'un centenar de peces fins a unes 1.500. La majoria d'aquests atresoraments incorpora un percentatge, més o menys variable però sempre fix,

¹⁰. A *Conimbriga*, a més dels dipòsits A i E (fig. 1/16 i 17), que presenten el predomini o l'exclusivitat de l'AE2, també cal considerar el dipòsit C, format per *nummi* i AE3 d'època constantiniana. Tots ells han estat recuperats en un mateix horitzó cronològic, segons els autors, situat amb posterioritat a les ràtzies sueves dels anys 465-468 (Pereira *et alii*, 1974, pàg. 320, 325 i 327). A Fiães, la descoberta dels dipòsits I (fig. 1/18) i II, ambdós ocultats al mateix moment, permet constatar aquesta mateixa diferenciació en la composició monetària (Centeno, 1976).

¹¹. En aquest sentit, destaquen els dipòsits de Manilva, La Lantejuela, Torrecaños, Garcíaiz i *Conimbriga* E, entre d'altres (fig. 1/1, 2, 7, 9, 10 i 17).

¹². Constanci II, amb la intenció de desmonetitzar el numerari d'aquest usurpador, es veu obligat a retirar els seus propis AE2 (Callu, 1980, pàg. 45). *CTh* IX, 23, 1: "...*cunca solita licentia mercabantur praefer pecunias quas more solito maiorinas vel cententionales communes appellat, vel ceteras quas vetitas esse noscunt...*".

d'exemplars de valor inferior i d'una cronologia d'emissió relativament anterior, com antoninians, *nummi* i, sobretot, AE3 d'època constantiniana¹³. Aquests dipòsits són els que, malauradament, no conserven cap informació sobre el context arqueològic del qual procedeixen. En segon lloc, s'adverteix un altre tipus de dipòsit, que, amb una mida molt més reduïda que mai supera la cinquantena d'exemplars, mostra l'exclusivitat d'AE2 encunyats entre el 381 i el 395¹⁴. El predomini radical d'AE2 en aquests últims dipòsits suggereix que, a partir d'un estoc heterogeni en circulació, hi ha una preferència per a agrupar separatament les espècies de més pes i valor intrínsec. L'heterogeneïtat de la massa monetària està confirmada, tant per la simultaneïtat dels dos models d'atresorament, un dels quals es defineix per l'acumulació exclusiva d'AE3 i AE4, com per l'evidència arqueològica. En efecte, els estrats d'ocupació relacionats amb els dipòsits de *Conimbriga* i del Solar C/ Gavín (fig. 1/16, 17 i 20), evidencien que, junt amb els AE2, conviuen exemplars de valor inferior i de cronologia anterior, la qual cosa confirma que, en el moment de l'ocultació dels dipòsits, totes aquestes denominacions seguien formant part de l'estoc monetari en ús¹⁵.

Un dels trets més significatius d'aquests dipòsits és la seva similitud quant a les característiques contextuals de troballa. La majoria d'ells han estat recuperats, no en indrets despoblats o abandonats, sinó en zones d'hàbitat, com *villae*, assentaments rurals, nuclis urbans... A més, el seu ocultament s'ha efectuat normalment en les mateixes àrees d'habitació, sigui al teulat, sobre un mur o sota un paviment d'una casa. D'altra banda, molts d'aquests ocultaments es relacionen amb estrats de destrucció i/o abandó, com el de Manilva, A i E de *Conimbriga*, Fiães I, Solar C/ Gavín o Punta de l'Illa de Cullera (fig. 1/2, 16, 17, 18, 20, 23), els quals s'han d'interpretar com a pèrdues o abandonaments causats per la destrucció violenta dels hàbitats. Per tant, sembla que la intenció del propietari era més acumular i tenir accessi-

¹³. En aquesta agrupació s'engloben els dipòsits d'Acci, *Castulo* 1959, La Lantejuela, Palmar de Troya, Garciaz, Tróia, Mata Lobinhos, Fiães I (fig. 1/3, 5, 7, 8, 10, 12, 13 i 18).

¹⁴. És el cas dels dipòsits de *Castulo* 1978, Idanha-a-Nova, Cerca, Solar C/Gavín o Camporrobles (fig. 1/6, 14, 15, 20 i 22).

¹⁵. Les troballes monetàries aïllades contingudes en els estrats relacionats amb els dipòsits A i E de *Conimbriga* (fig. 1/17 i 18), han proporcionat AE2 (393-395), però també antoninians i abundants *nummi* i AE3 d'època constantiniana (Alarcão & Etienne, 1977, pàg. 248). En el Solar C/Gavín (fig. 1/21) les troballes aïllades recuperades en el mateix estrat han proporcionat 4 AE2, a més d'11 exemplars il·legibles de pes inferior (Paz Peralta, 1991, pàg. 25-26).

bles exemplars de valor elevat que es podien manllevar de l'estoc en circulació, però que mai no va poder recuperar, que ocultar deliberadament monedes en extinció amb una intenció definitiva i lluny de l'abast de qualsevol.

Potser l'aspecte més difícil és l'establiment de la cronologia d'ocultament d'aquests dipòsits. En qualsevol cas, s'ha desestimat la tradicional datació atorgada a partir de bases exclusivament numismàtiques, analitzant només aquells dipòsits que han conservat informació sobre el context arqueològic al qual pertanyen. Coincidentment, en tots ells, els materials ceràmics associats o la pròpia seqüència estratigràfica proporcionen una cronologia d'ocultament extremadament allunyada, tant de la data de la desmonetització del 395, com del període de més inestabilitat causada per l'entrada dels bàrbars a la Península Ibèrica. L'exemple més significatiu el proporcionen els dipòsits A i E recuperats a *Conimbriga* (fig. 1/16 i 17), enfonsats en paviments relacionats amb la construcció de les cases tardanes edificades al damunt d'un estrat de destrucció. La cronologia d'aquest context destructiu, a partir de l'anàlisi de les ceràmiques i de les fonts escrites, s'ha relacionat amb les ràtzies sueves dels anys 465-468, citades per Hidaci (Pereira *et alii*, 1974, pàg. 319-327 i Alarção & Etienne, 1977, pàg. 165). No obstant això, part de les ceràmiques recuperades -TSA D Hayes 104 i *Late Roman C*, entre d'altres- permet qüestionar la cronologia d'aquests contextos arqueològics, que poden situar la seva formació en un moment encara més tardà, en el segle VI (Février, 1975, pàg. 124 i Fulford & Peacock, 1984, pàg. 113-114). Molt pobres són els materials ceràmics que acompanyen el dipòsit de Fiães (fig. 1/18), encara que la presència de TSA D d'estil II de Hayes ha situat el seu ocultament a mitjan segle V (Centeno, 1976, pàg. 174). Per altra banda, és molt discutible la datació atorgada al dipòsit recuperat a La Dehesa del Castillo (fig. 1/19), que, malgrat haver aparegut dins d'una casa en un context d'època visigoda¹⁶, en el seu estudi, utilitzant la cronologia proporcionada per les monedes més modernes del conjunt, es defensa el seu ocultament no molt més enllà de l'any 395 (Abad Varela, s/d, pàg. 181). Un testimoni molt més definitiu el proporciona el conjunt d'AE2 en forma de cartutx recuperat en un estrat d'ocupació/abandó al Solar C/ Gavín de Saragossa (fig. 1/20). L'anàlisi d'algunes de les formes ceràmiques aparegudes -TSA D Hayes 87, 93, 99 i 107- permet datar la

¹⁶. L'excavació va proporcionar un gran nombre de pissarres d'època visigoda.

formació de l'estrat en el segle VI (Paz Peralta, 1991, pàg. 28). Un cas excepcional és el dipòsit recuperat a la Punta de l'Illa de Cullera (fig. 1/23), que, a més de contenir nominals de valor i cronologia diversa, també incorpora emissions monetàries posteriors, concretament abundants *nummi* vàndals i bizantins, que situen el seu ocultament a partir del regnat de Justinià I, és a dir en la segona meitat del segle VI (Marot & Llorens, e.p.).

Alhora, també existeixen altres elements que permeten replantejar la cronologia d'ocultament d'aquests dipòsits. Habitualment, els AE2 continguts en aquests conjunts presenten una sèrie d'alteracions que cal considerar, com un desgast molt variable, la presència d'imitacions o l'evidència de peces partides o amb retalls sistemàtics. Els AE2 acostumen a aparèixer indiscriminadament, amb el seu pes original, bé partits en dos, o bé retallats irregularment. Es fa difícil pensar que aquestes peces ja haguessin sofert retalls en el moment de la seva desmonetització, precisament realitzada pel seu excessiu pes i elevat valor. Per aquest motiu, el seu retall probablement cal allunyar-lo cronològicament de la data de la seva retirada oficial, obeint a un fenomen quelcom més tardà. El retall dels AE2 està constatat en els dipòsits de Tarifa, A i E de *Conimbriga* i a la Punta de l'Illa de Cullera (fig. 1/16, 17 i 23), els dos últims datats amb seguretat en un moment allunyat de la desmonetització¹⁷. Per altra banda, el grau de desgast dels AE2 és molt desigual, fins i tot, en un mateix dipòsit. Aquest fet, encara que desconcertant, evidencia que, possiblement, els AE2 han sofert una circulació inconstant o discontinua. En qualsevol cas, és arriscat defensar una cronologia d'ocultament propera a la desmonetització en aquells dipòsits, en els quals els exemplars *Gloria Romanorum*, emesos entre el 393 i el 395, presenten un grau de desgast considerable, ja que el seu període de circulació hauria estat extremadament curt¹⁸.

B) TROBALLES AÏLLADES (FIG. 2)

La inhabilitat d'analitzar les troballes monetàries inserides en el

¹⁷. Ignorem si la resta de dipòsits també presenten exemplars retallats, ja que en la majoria de publicacions només s'acostumen a il·lustrar-se les peces completes o més ben conservades.

¹⁸. És l'exemple dels dipòsits de Tarifa o Camporrobles (fig. 1/1, 22).

context arqueològic del qual procedeixen ocasiona que les dades disponibles siguin molt limitades¹⁹. No obstant això, aquesta mateixa carència ocasiona que la informació obtinguda, malgrat que amb un caràcter parcial, sigui d'una gran vàlua per al coneixement de la circulació monetària d'època tardorromana, i en especial dels AE2.

L'anàlisi dels escassos testimonis arqueològics evidencia que els efectes de la desmonetització a la Península Ibèrica no semblen haver afectat substancialment l'aparença de la massa monetària. La presència d'AE2 es verifica en diferents contextos arqueològics que abracen una seqüència cronològica des de la primera meitat del segle V fins al VI. L'interessant conjunt monetari recuperat en els estrats d'ocupació/abandó de l'edifici octogonal tardorromà de Valdetorres del Jarama (fig. 2, A), datat pels arqueòlegs en la primera meitat del segle V (Gimeno, 1993, pàg. 372), mostra que junt amb diverses denominacions monetàries es confirma la perduració i el predomini dels AE2 en la circulació monetària. Aquest mateix fenomen també s'observa en els conjunts monetaris procedents del Pati d'en Llimona (Barcelona) (Marot, 1995, pàg. 207) o de l'abocador del carrer Vila-Roma (Tarragona) (Ted'a, 1989, pàg. 383) (fig. 2, B i C), en els quals les ceràmiques aparegudes estableixen una cronologia inequívoca, situada en la primera meitat i mitjan segle V, respectivament. El context procedent de *Belo* (Cadis) (Didierjean *et alii*, 1986, pàg. 113) i el conjunt recuperat a l'hàbitat de Sant Josep (la Vall d'Uixó) (Arasa & Artola, 1994, pàg. 450) (fig. 2, D i E), ambdós amb una gran similitud en el material ceràmic aparegut, també confirmen la presència dels AE2 en contextos datats en la segona meitat del segle V o inici del VI. Alhora, les monedes recuperades en el Palau Centelles (Barcelona) (Marot, 1987) (fig. 2, F), de cronologia encara més tardana, documenten la continuïtat i l'hegemonia d'aquest nominal durant el segle VI.

A la vegada, les mostres utilitzades documenten que l'aparença de la massa monetària no presenta variacions en relació amb el tipus d'estrat del qual procedeixen. La similar composició monetària, tant en estrats d'ocupació i/o abandó, com de farciment o d'abocador, encara que desconcertant,

¹⁹. Es coneixen altres mostres, però la informació que proporcionen és molt parcial. Entre elles, destaca la gran abundància d'AE2 tipus *Gloria Romanorum* recuperades en l'interior de la catedral sueva i de l'àrea circumdant a Idanha-a-Velha (Castelo Branco) (Marques de Faria, 1991-1992, pàg. 129-130).

sembla verificar la generalitat de l'ús de l'AE2. A més, les troballes aïlades també mostren una gran coincidència amb algunes de les característiques observades en els dipòsits, com la convivència amb d'altres denominacions de valor inferior, majoritàriament d'època constantiniana, i la presència de *maiorinae* del període 348-353 o d'exemplars retallats²⁰.

- CARACTERITZACIÓ DE LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA DELS AE2 A HISPANIA

És evident que la despreocupació estatal en qüestions de política monetària a *Hispania*, que va suposar, entre altres aspectes, la fi del subministrament de moneda, degué afavorir que, a partir de finals del segle IV, totes les emissions que formaven l'estoc monetari es mantinguessin en circulació. Malgrat que l'Estat regula l'ús de la moneda i, si és necessari, en desqualifica el seu ús, quan l'escassetat de nou numerari és greu i la incidència administrativa feble, aquestes decisions semblen no fer-se efectives. Així ho evidencia la continuïtat d'ús de la *maiorina* a la Península Ibèrica que, malgrat les desmonetitzacions dels anys 353 i 395, es va convertir en una espècie monetària habitual en la circulació monetària dels segles V i VI.

Malgrat que tant la desmonetització de l'any 395, com la inestabilitat dels primers anys del segle V a la Península Ibèrica degueren ocasionar una tendència privada a retenir monedes d'elevat valor metàl·lic -AE2-, la dificultat de datació de la majoria dels dipòsits monetaris que contenen aquest nominal no permet conèixer quins d'ells foren ocultats arran d'aquestes circumstàncies. En qualsevol cas, els nombrosos dipòsits compostos quasi exclusivament per AE2 que han arribat fins a nosaltres només mostren una proporció parcial del fenomen, ja que molts d'ells degueren ser recuperats pels seus propietaris i, per tant, el numerari que contenien degué ser reincorporat posteriorment a la circulació. Així ho mostren els contextos arqueològics que, datats al llarg del segle V i VI, constaten la normali-

²⁰. La presència d'AE2 retallats és abundant, tant a Valdetorres del Jarama (Madrid) com a l'abocador del carrer Vila-Roma (Tarragona) (fig. 2/A i C).

tat de circulació d'aquesta denominació²¹. L'escàs grau de desgast que presenten alguns dels exemplars d'AE2 respecte a d'altres denominacions de valor inferior també presents en els mateixos estrats arqueològics i que no es van veure afectades per cap retirada oficial, reforça la hipòtesi de la seva reincorporació després d'haver estat objecte d'una immobilització generalitzada per part dels usuaris.

Alhora, l'existència d'alguns dipòsits que, amb seguretat, tenen una cronologia de deposició molt tardana descarta la possibilitat que tots ells responguin a un fenomen coetani, i permet confirmar que la seva normalitat d'ús en els circuits degué possibilitar la seva acumulació en qualsevol moment. En conseqüència, en el cas de desconèixer el context arqueològic, és quasi impossible determinar la cronologia dels dipòsits formats per moneda del segle IV, que, com s'ha demostrat i degut al seu manteniment en la circulació, poden ser ocultats en qualsevol moment posterior a la data d'emissió de la moneda més tardana del conjunt.

L'aparició d'AE2 retallats, tant en dipòsits com en troballes aïllades, també apunta que la circulació es va perllongar en el temps, ja que és difícil considerar que aquesta alteració s'efectués en el moment de la desmonetització. Aquesta pràctica és probable que s'iniciés durant el segon quart del segle V, període en què en moltes zones de l'Imperi es documenten variats recursos privats que, mitjançant l'adulteració física de les monedes, pretenen bé modificar el valor de les espècies, bé incrementar la rarificada massa monetària (Marot 1995, pàg. 206). La presència d'exemplars retallats o fins i tot d'objectes metàl·lics continguts en alguns dipòsits ha estat motiu suficient per considerar que aquestes agrupacions monetàries signifiquen no una suma de monedes amb un valor nominal, sinó un pes en metall²². Possiblement, molts dels dipòsits monetaris de bronze d'aquest període responen a la intenció d'acumular bronze a pes amb la finalitat de bescanviar-lo per numerari d'or. Malgrat que en àrees com la Gàl·lia els

²¹. En aquest sentit, és interessant considerar que Màxim l'usurpador decideix encunyar AE2 a *Barcino* entre el 409 i el 411. La seva intenció degué ser realitzar unes emissions de pes elevat d'acord, no amb el sistema monetari vigent, sinó amb el tipus de moneda circulant en aquest moment, tal com ho mostren els contextos arqueològics de la ciutat datats en el segle V, en els quals l'AE2 és el nominal amb més representació numèrica (Marot, 1987 i 1995, pàg. 205).

²². Per exemple, en una llei de l'any 424 (*CTh* 11, 21, 3) s'estableix el monopoli de l'or pel pagament de tributs i es menciona el *centenarium aeris* (100 lliures de bronze), la qual cosa confirma l'hàbit de pesar bronze per canviar-lo en or.

escassos AE2 atresorats apareixen sempre partits en dos o quatre parts, sens dubte a causa de l'hegemonia de l'AE4 en la circulació monetària d'aquests territoris, a la Península Ibèrica els AE2 amb el pes original segueixen sent predominants. La generalització de la seva inalterabilitat metrològica, tant en contextos arqueològics com en dipòsits peninsulars, mostra que, l'AE2, almenys en els intercanvis quotidians, segueix sent utilitzat com un nominal. Això no vol dir que una vegada subret de la circulació, és a dir, atresorat i acumulat, també es converteix-hi en un objecte metàl·lic a pes.

El comportament anòmal de l'AE2 i la seva importància en els circuits peninsulars mostra que, degut al seu valor i pes elevat respecte a d'altres denominacions, es va convertir en un nominal molt usual. La seva sobreabundància i normalitat durant un període cronològic ampli, que es constata fins i tot en el segle VI, degué ocasionar que el seu ús també fos habitual en circuits monetaris d'influència bizantina. Així ho mostra el dipòsit monetari recuperat a la Punta de l'Illa de Cullera, que, junt amb els nombrosos AE2, també s'incorporen *nummi* vàndals i bizantins. La influència de l'ús monetari bizantí en la zona del sud-est peninsular degué impulsar que els nombrosos AE2 ja existents en l'estoc monetari facilitessin l'establiment del propi sistema monetari bizantí, sense la necessitat d'aportar nou numerari, reconvertint els AE2 en múltiples del *nummus*²³. Un interessant testimoni l'ofereix l'AE2 trobat a *Portus Ilicitanus*, que, reencunyat amb la marca de valor del *folles* bizantí (Abascal 1989, 132, núm. 389), confirma la transformació de l'AE2 tardorromà en un nominal assimilable al sistema monetari bizantí. Aquesta evidència, junt amb la seguretat que l'AE2 va ser un nominal que va seguir en circulació durant els segles V i VI, permet qüestionar la cronologia d'ocultament dels abundants dipòsits formats per AE2 que, datats per bases exclusivament numismàtiques, es localitzen precisament en la zona meridional de la Península Ibèrica, de domini o d'influència bizantina.

²³ Segons R.P. Blake, la incidència essencial de la reforma d'Anastasi I residia no en una substitució radical de la massa monetària, sinó en la creació de una sèrie de múltiples del *nummus* que, amb la seva marca nominal inscrita, facilitava els intercanvis i establia una relació de valor.

- BIBLIOGRAFIA

- ABAD VARELA, M. (s/d), Depósito monetario procedente de "El Castillo" (Diego Alvaro) en el Museo de Ávila, *Cuadernos Abulenses*, 16, pàg. 171-188.
- ABASCAL, J.M. (1969), *La circulación monetaria del Portus Ilicitanus*, Estudis Numismàtics Valencians, 4, València.
- ABREU NUNES, M.L. (1974-77), Tesouro de moedas romanas encontradas em Tróia, *O Arqueólogo Português*, vol. VII-IX, pàg. 359-363.
- ALARÇÃO, J. i R. ETIENNE (1977): *Fouilles de Conimbriga I-II. L'Architecture*, París.
- ARASA GIL, F. i M. ROSAS ARTOLA (1994), Les ceràmiques fines tardorromanes del jaciment de Sant Josep (la Vall d'Uixó, Castelló), *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Barcelona, pàg. 445-450.
- BLAKE, R.P. (1942), The Monetary Reform of Anastasius I and its Economic Implications, *Studies in the History and Culture*, pàg. 84-97.
- BLÁZQUEZ, J.M. i J. ARCE (1978), Monedas del bajo Imperio en Cástulo, *Numisma*, 150-55, pàg. 359-396.
- BOST, J.P., M. CAMPO i J.M. GURT (1979), La circulación monetaria en Hispania durante el periodo romano-imperial: problemática y conclusiones, *Symposium Numismático de Barcelona II*, Barcelona, pàg. 174-202.
- CALZADO PÉREZ, M. (1960), El tesorillo monetal hallado en Cástulo en 1959, *Oretania*, 6, pàg. 280-282.
- CALLU, J.P. (1978), 'Reparatio Reipub': un problème de circulation monétaire, *Nummus*, 2na sèrie, I, pàg. 99-119.
- CALLU, J.P. (1980), Rôle et distribution des espèces de bronze de 348 à 392, *Imperial Revenue, Expenditure and Monetary Policy in The Fourth Century A.D.*, BAR 76, pàg. 41-124.
- CALLEJO SERRANO, C. (1966), Los bronceos romanos de Garcíaz, *Revista de Estudios Extremeños*, pàg. 291-330.
- CASTRO HIPÓLITO, M. (1960-1), Dos Tesouros de Moedas Romanas em Portugal, *Conimbriga*, II-III, pàg. 1-165.
- CENTENO, R.M.S. (1976), Numismática de Fiães: dois tesouros do baixo-Imério, *Numisma*, 138-143, pàg. 171-185.

- CEPEDA, J.J. (1988), Numismática bajo-imperial romana del norte de la Península Ibérica, *Kobie*, XVII, pàg. 133-155.
- CEPEDA, J.J. (e.p.), Maiorina gloria romanorum. Conjuntos monetarios y áreas de circulación en Hispania en el tránsito del siglo IV al siglo V d.C., *Vita e sopravvivenza delle monete antiche*, PACT 35, en premsa.
- DEPEYROT, G. (1992), Le système monétaire de Dioclétien à la fin de l'Empire romain, *Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie*, 138, pàg. 33-106.
- DIDIERJEAN, F., C. NEY i J.L. PAILLET (1986), *Belo III. Le macellum*, Publications de la Casa Velázquez. Série archeologie, fasc. V, Madrid.
- FERRER PALMA, J.E. i P. RODRÍGUEZ OLIVA (1978), Hallazgos monetarios en Las Peñas de los Gitanos (Montefríos, Granada), *Cuadernos de Prehistoria de la Universidad de Granada*, 3, pàg. 327-342.
- FÉVRIER, P.A. (1975), A propos des Céramiques de Conimbriga, *Conimbriga*, XIV, pàg. 126-130.
- FULFORD, M.G. i D.P.S. PEACOCK (1984), *Excavations at Carthage: The British Mission, Volume I, 2. The Avenue du President Habib Bourguiba, Salamambo: the pottery and other ceramic objects from the site*, Sheffield.
- GIMENO, J. (1993), El conjunto monetario de Valdetorres de Jarama (Madrid). Reflexiones sobre la circulación monetaria en el área central de la Península Ibérica a finales del siglo IV, *Actes du XIe Congrès International de Numismatique*, Louvain-la-Neuve, pàg. 371-380.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. i A. DEL ARCO Y MOLINERO (1894), *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona*, Tarragona.
- HUESO PÉREZ, A. (1982), Un tesoro del siglo IV d. de C. procedente de la zona accitana, *Numisma*, 174-176, pàg. 111-133.
- MARQUES DE FARIA, A. (1991-2), Achados monetários em Idanha-a-Velha, *Nummus*, 2na sèrie, XIV-XV, pàg. 121-132.
- MAROT, T. (1987), *Circulació monetària a Barcino*, Tesis de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- MAROT, T. (1995), Monedas procedentes de la *Porta Decumana* de *Barcino*: un ejemplo de circulación monetaria tardorromana, *IX*

Congreso Nacional de Numismática, Elx, pàg. 203-214.

MAROT, T. i M.M. LLORENS (e.p.), La Punta de l'Illa de Cullera: aproximación a la circulación monetaria durante el siglo VI en el área valenciana, *Anejos AEspA*, XIV, en premsa.

NONY, D. (1967), Un trésor monétaire du Bas-Empire à Tarifa (Cádiz), *Mélanges de la Casa Velázquez*, III, pàg. 94-114.

PAZ PERALTA, J.A. (1991), *Cerámica de mesa romana de los siglos III a VI d.C. en la provincia de Zaragoza*, Institución Fernando el Católico, Saragossa.

PEREIRA, I., J.P. BOST i J. HIERNARD (1974), *Fouilles de Conimbriga, III. Les monnaies*, París.

PÉREZ SINDREU, F. (1982), Tesorillo de monedas del bajo Imperio encontrado en La Lantejuela (Sevilla), *Numisma*, 174-176, pàg. 91-110.

RIPOLLÈS, P.P. (1985), Hallazgos Numismáticos. 1984, *Saguntum*, 19, pàg. 319-336.

RODRÍGUEZ OLIVA, P. (1979), El tesorillo de bronce bajo imperiales de Manilva (Málaga), *Congreso Arqueológico Nacional*, Saragossa, pàg. 835-852.

TED'A (1989), *Un abocador del segle V d.C. en el Fòrum Provincial de Tàrraco*, Memòries d'Excavació 2, Tarragona.

TELLES, J.M.R. (1974), Outro achado de moedas romanas em Coruche, *Nummus*, X-2, núm. 33, pàg. 81-87.

VELASCO CARRILLO, F. (e.p.), El tesorillo de bronce bajo-imperiales hallado en el Palmar de Troya (Sevilla), *Vita e sopravvivenza delle monete antiche*, PACT 35, en premsa.

VELÁZQUEZ JIMÉNEZ, A. (1981), El Tesorillo de 'Torrecaños' Guareña (Badajoz). Contribución al estudio de la circulación monetaria durante el Bajo Imperio en el territorium emeritense, *Excavaciones Arqueológicas en España. Augusta Emerita I*, 126, Madrid.

VICENT CAVALLER, J. (1980), Conjunt monetari tardo-romà procedent del jaciment de Sant Josep (La Vall d'Uixó), *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 7, pàg. 299-305.

LLOC/ JACIMENT	ZONA/UE	TIPUS TROBALLA/ FORMACIÓ UE	COMPOSICIÓ MONETÀRIA			TOT.	% AE2	ALTRE MATERIAL DATABLE	CRON. MON.	CRON.
			abaus 364-	364 c.408	post. c. 408					
1. Tarifa (Càdis) (Nony, 1967)	Mellaria ?	dipòsit monetari/ context desconegut	AE2 1	AE2 110		111	100		395	
2. Manilva (Màlaga) (Rodríguez Oliva, 1979)	hab. A d'una villa transformada en factoria salons	dipòsit monetari en un estrat de destrucció sobre un paviment de mosaic	AE2 2 AE3 4	AE2 105		111	96'39		395	
3. Acci (Granada) (Hueso Pérez, 1982)	villa ?	dipòsit monetari dins d'una gerra Vegas 42/ context desconegut	ant 1 num 10 AE3 29 AE4 13	AE2 26 AE3 20 AE4 14		113 (+/-)	23		395	
4. Peñas de los Gitanos (Montefríos, Granada) (Ferrer et alii, 1978)	penyal càlcari	dipòsit monetari prop d'una sepultura (altres obj. de metall)		AE2 12		12 (+18)	100		395	
5. Castulo 1959 (Linares, Jaén) (Calzado, 1960)	restes romanes	dipòsit monetari dins d'una gerra de coure/ context desconegut	ant 3 num 22 AE2 1	AE2 154		180 (c.300)	85'55		395	
6. Castulo (Linares, Jaén) (Blázquez et alii, 1978)	termas d'una villa urbana	dipòsit monetari trobat sobre un mur		AE2 46 AE4 1		47	97'87		395	
7. La Lantejuela (Sevilla) (Pérez Sindreu, 1982)		dipòsit monetari/ context desconegut	num 9 AE2 5 AE3 4	AE2 184 AE3 9 AE4 1		212	86'79		395	
8. Palmar de Troya (Sevilla) (Velasco Carrillo, e.p.)	possible assentament rural	dipòsit monetari/ context desconegut	num 6 AE2 1 AE3 1	AE2 125		133	94'73		395	
9. Torrecanos (Guareña, Badajoz) (Velázquez, 1981)		dipòsit monetari/ context desconegut	AE 2 ant 8 num 3 AE2 20 AE3 1	AE2 1397 AE3 2	AV 1	1434(+16) 1 anell	98'81		408	
10. Garciaz (Càceres) (Callejo, 1966)		dipòsit monetari/ context desconegut	AE 2 ant 7 num 3 AE2 14	AE2 1516 AE3 3		1545 (+83)	99'02		395	
11. Regió Mèrida (Badajoz) (Cepeda, e.p., núm. 51)	indret indeterminat	dipòsit monetari/ context desconegut		nombroses		c. 250	-			
12. Tróia (Setúbal, Estremadura) (Abreu, 1974-7)		dipòsit monetari/ context desconegut	ant 4 num 5 AE2 4	AE2 488		500	97'60		395	
13. Mata Lobinhos (Coruche, Ribatejo) (Telles, 1961)	zona amb vestigis romans	dipòsit monetari dins la part concava d'una tegula coberta amb fang	ant 1 num 1 AE2 7 AE3 2	AE2 666		677	99'40		395	
14. Idanha-a-Nova (Castelo Branco) (Castro Hipólito, 1960/1)		dipòsit monetari/ context desconegut		AE2 22 AE? 1		23	95'65			
15. Cerca (Roliza, Leira) (Castro Hipólito, 1960/1)		dipòsit monetari/ context desconegut		AE2 10		10	100		395	
16. Conimbriga A (Condeixa) (Pereira et alii, 1974 i Alarcão & Etienne, 1977)	habitació tardana edificada a l'esplanada de les termes trajanes	dipòsit monetari enterrat en el paviment de terra batuda de l'habitació (també frag. de ferro monetiformes)	ant 2 num 90 AE2 2 AE3 53 AE4 23	AE2 48 AE3 22 AE4 7		247 (+78)	20'42	TSA D Hayes 58 L.Roman C Hayes 3C TSH Drag. 37	395	post. 465- 468/segle VI
17. Conimbriga E (Condeixa) (Pereira et alii, 1974 i Alarcão & Etienne, 1977)	id	dipòsit monetari enterrat en el paviment de terra batuda de l'habitació	num 1 AE2 12	AE2 10 AE3 1		24	91'66	id	395	post. 465- 468/segle VI
18. Fiães I (Vila da Feira, Aveiro) (Centeno, 1976)	casa del sector B, estrat 5	dipòsit monetari en una capa de destrucció i incendi (amagat a la coberta ?)	ant 1 num 8 AE2 1 AE3 6 AE4 3	AE2 66 AE3 2		87 (+16)	77'01	TSA D estil A II de Hayes	395	
19. Dehesa del Castillo (Diego Álvaro, Àvila) (Abad Varela, s/d)	casa dins d'un context visigot (sic)	dipòsit monetari	ant 1 AE2 1	AE2 15 AE4 1		18	83'33	pissarres visigodes	395	segles VI VII (?)
20. Solar C/Gavín (Saragossa) (Paz Peralta, 1991)	quadre 6.F'	dipòsit monetari en forma de cartutx al costat d'un mur i en un estrat d'ocupació/abandó		AE2 17		17	100	TSA D Hayes 87, 93, 99 i 107 TSH tardana	395	segle VI
21. Tarragona 1857 (Hernández Sanahuja & Del Arco Molinero, 1894)		dipòsit monetari/ context desconegut		AE2 37		37	100		395	
22. Zona Camporrobles (València) (Ripollès, 1985)		dipòsit monetari incomplet dins d'una olla/context desconegut		AE2 55		?	?		395	
23. Punta de l'illa de Cullera (València) (Marot & Llorens, 1995)	habitació 1a, capa 8	dipòsit monetari en un estrat d'ocupació/ abandó	ant 1 num 4 AE3 3 AE4 1	AE2 5 AE3 1 AE4 3	AE2 1 num 21	40	65	ponderal bizantí nummi Justinià I	2na 1/2 segle VI	2na 1/2 segle VI

fig. 1. Dipòsits monetaris

UN ASPECTE DE LA CIRCULACIÓ MONETÀRIA A LA PENÍNSULA IBÈRICA EN ÈPOCA ...

LLOC/ CIMENT	ZONA/UE	TIPUS TROBALLA/ FORMACIÓ UE	COMPOSICIÓ MONETÀRIA			TOT.	% AE2	ALTRE MATERIAL DATEABLE	CRON. MON.	CRON.
			abans 364-	364 c. 408	post. c. 408					
detorres del a (Madrid) no, 1993)	edifici octogonal d'ús residencial/domèstic	estrat d'ocupació/ abandó	AE 1 ant 1 AE3 1 AE4 1	AE2 13		17	76'47		395	1ra 1/2 segle V
i d'en Llimona lona) (Marot,	UE 148	nivellació del tapiat del passadís de la <i>porta decumana</i>	ant 1 num 1 AE3 1	AE2 2		5	40	TSA D Hayes 80 A/B	395	1ra 1/2 segle V
rrer Vila-Roma gona) (Ted'a,	UE 916 i 918	troballes en UE d'un abocador	ant 1 num 1 AE3 4	AE2 15 AE4 5		32	46'87	TSA D Hayes 87/A i 99 àmfora Keay LXI i LXII lucerna Atlante X	408 ?	mitjan segle V
lo (Cadis) rjean <i>et alii</i> ,	casa tardana edificada sobre la <i>taberna 27</i> del <i>macellum</i>	estrat d'ocupació		AE2 2		2	100	TSA D Hayes 61, 67, 73 i 91B	395	2na 1/2 segle V- c. 530
nt Josep (la Vall ó, Castelló) nt Cavaller, 1980 a <i>et alii</i> , 1994)	hàbitat tardorromà	abandonament hàbitat/troballa clandestina	AE2 1	AE2 22 AE4 1		24	95'83	TSA D Hayes 61, 63, 73A, 91A <i>TSHT</i> 37 TS lucente Lamboglia 1/3 TS grisa Rigoir 18 i 15 TS taronja est. Hayes 62	395	c. 450
au Centelles elona) (Marot,	UE 24 i 27	estrats de farciment	num 2 AE2 7 AE3 1 AE4 1	AE2 36 AE3 1	AE3 2 AE4 2	50	86	TSA D Hayes 80 i 104 àmfora Keay LXII i LXIV	411	segle VI

Troballes aïllades en contextos arqueològics

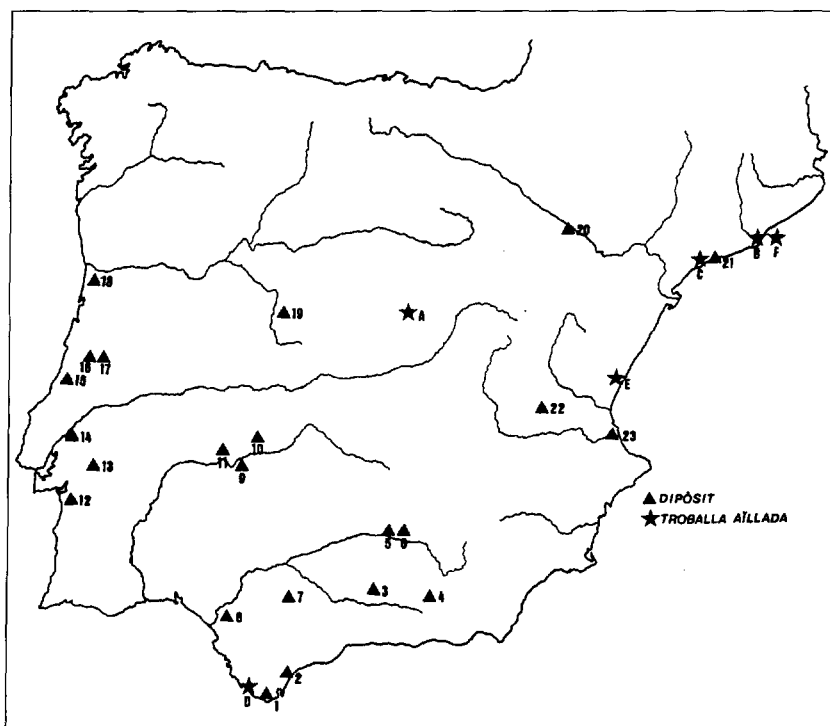

Figura 3